

Andrei Ghidiu
protopresbiter

Iosif Bălan
profesor

MONOGRAFIA ORAȘULUI CARANSEBEȘ

*Carte retipărită prin scanare
după ediția apărută în anul 1909 la Caransebeș,
Editura Autorilor, Tipografia și Librăria Diecezană*

Ediție îngrijită de Dinu Barbu

Cu o prefață de prof. Constantin Brătescu

Postfață de Dinu Barbu

Editura *stampa*

Timișoara, 2018

Binecuvântare

Am aflat prin bunăvoința domnului profesor Constantin Brătescu de inițiativa editurii *Eurostampa* din Timișoara de a retipări prin scanare ediția din anul 1909 a lucrării “*Mono-grafia Orașului Caransebeș*”, elaborată de protopopul Andrei Ghidiu și profesorul Iosif Bălan în propria editură, tipărită la tipografia Diecezană și distribuită prin librăria Diecezană din Caransebeș.

Această lucrare monografică rămâne un reper considerabil în restituirea istorică a orașului de pe Timiș și Sebeș chiar și la mai bine de un secol de la prima apariție. Toate completările și adăugirile intervenite în lucrările monografice apărute ulterior nu s-au realizat fără să se țină seama de această monografie. Mai mult, autorii rămân personalități cu rezonanță între intelectualii bănățeni.

Protopopul Andrei Ghidiu se află și astăzi în centrul istoriografiei moderne nu numai prin contribuția sa clericală și cărturărească, dar în mod special în acest an, prin contribuția substanțială la înfăptuirea idealului național al românilor din anul 1918. Este foarte bine cunoscută activitatea sa națională, mai cu seamă în pregătirea Consiliilor Naționale Românești din protopopiatul Caransebeș, fiind în acest sens ales ca lider al delegației orașului Caransebeș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din anul 1918.

Profesorului Iosif Bălan i se cuvine un pios omagiu în acest an prin această lucrare, pentru faptul că în urmă cu 110 ani, la presiunile guvernului maghiar, a fost nevoit să se pensioneze forțat, oferindu-și astel jertfa atât pentru cauza națională, dar și pentru păstrarea autonomiei Bisericii Ortodoxe din Transilvania.

Nu în ultimul rând, apreciem calitatea și fidelitatea istorică a introducerii realizată de dl. profesor Constantin Brătescu, un erudit dascăl și cercetător alipit cu inima de orașul reședință al Episcopiei Caransebeșului. Având în vedere relevanța lucrării editate în anul 1909, precizările domnului profesor Constantin Brătescu sunt mai mult decât binevenite, ținând cont de autoritatea domniei sale în domeniul istoriei locale.

Astfel, în contextul celebrării Centenarului Marii Uniri din anul 1918, eveniment la care caransebeșenii prin Biserică și Neam au contribuit substanțial, binecuvântăm reeditarea acestui demers monografic, nădăjduind că prin aceasta orașul nostru va deveni mai accesibil tuturor acelor care doresc să cunoască și să înțeleagă autoritatea sufletească și istorică ce a determinat ca acesta să rămână o efigie a românismului bă-nățean.

Lucian
Episcopul Caransebeșului

Introducere

Preocupat de istoria neamului său, revoluționarul, pașoptist și istoricul care acorda o deosebită atenție diferitelor categorii de izvoare ale trecutului nostru, Nicolae Bălcescu, considera istoria “*cea dintâi carte a unei națiuni*”.¹ Eforturile sale istoriografice s-au înscris într-un demers pregătit îndelung de personalități precum Mihail Kogălniceanu și Augustin Treboniu Laurian în Țara Românească. Dar fenomenul nu rămâne doar un privilegiu al Principatului muntean, el anternând intelectuali și din celelalte provincii surori.

Oprindu-ne la Banat, partea această de țară așezată în calea marilor imperii din Europa și Asia Mică, pe teritoriul din căruia s-au purtat suficient de multe bătălii, care i-au oțelit pe localnici și i-au transformat la nevoie în aprigi luptători, mai ales pentru apărarea creștinătății, trebuie remarcat faptul că în secolul al XIX-lea aici s-au consacrat intelectuali de seamă, formați la vestite universități din centrul Europei, iar alții cu o cultură puțin sub nivelul acestora, preoți și învățători, dar implicați în viața spirituală, militară și școlară din provincie, au lăsat moștenire, în manuscris, cronici și studii, monografiile și însemnări de mare importanță. Este cazul cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg, cu o operă bogată, cea publicată mai

¹ *Enciclopedia istorică a României*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 49.

aproape de zilele noastre fiindu-ne tuturor accesibilă. Din păcate multe din scrierile sale s-au pierdut și amintim în acest context doar două dintre ele: “*Scurtă istorie a Banatului*” concepută în anul 1815 în limba germană și “*Sârbii din Banat*” scrisă în anul 1816 în limba sârbă, limbă pe care cronicarul o cunoștea foarte bine. Ne întrebăm retoric: dacă ar fi avut la îndemână o tipografie în provincie, prin publicarea acestora cum ar fi fost privită istoria acestor locuri atât de zbuciumate?

De binefacerile tiparului a profitat istoricul Vasile Maniu, născut la Lugoj în anul 1824, stabilit la București, care a tipărit la Timișoara “*Dizertație istorico-critică și literară tractând despre originea Romanilor din Dacia Traiană*” în anul 1857. Înaintași de-ai săi au trebuit să-și tipărească scrierile în afara granițelor provinciilor românești, cazul lui Eftimie Murgu rămâne de înțeles pentru efortul științific de a apăra originea românilor și latinitatea limbii în disputa cu Sava Tököly tipărind un studiu în tipografia Universității din Buda.²

Cele mai importante tipografii românești de dincoace de Carpați s-au înființat pe lângă instituțiile de cult. Episcopul și mai târziu mitropolitul Andrei Șaguna a cumpărat din banii proprii o tipografie încă din primii ani ai deceniului șase al secolului al XIX-lea, adevărată mină de aur pentru cultura română din Ardeal³, pe care a instalat-o la Sibiu, cu remarcabile realizări tipografice în epocă. Cea de a doua, din același spațiu geografic ortodox, s-a înființat la Arad în anul 1879 de către episcopul Ioan Mețianu, cumpărată tot din

² I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 86.

³ Paul Bruszanowski, Popa Savu, Cristian Vaida, *Arhiepiscopia Sibiului, în Autocefalie și responsabilitate*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2016, p. 453.

fonduri proprii, utilizată de profesorii și teologii de la cele două institute diecezane.⁴

Se va constata în mod treptat că cele două tipografii vor fi din ce în ce mai solicitate, pe măsura formării și afirmării unei pături de intelectuali români: teologi, profesori, juriști, medici, agronomi etc., cu studii la prestigioase universități din Europa, stipendiați fie din Fundațiunea lui Gojdu, fie de către bogata familie Mocioni, acestora adăugându-se și ajutoare din punga proprie, după cum proceda episcopul caransebeșan Ioan Popasu.

Celor care s-au aplecat cu sârg asupra istoriei românilor bănățeni li s-a adăugat în anul 1865 Nicolae Tincu Velia, protopresbiter al Vârșețului, cărturar de seamă al epocii sale, care a publicat la Sibiu „*Istoria bisericească politico-națională a românilor preste tot, mai ales a celor ortodocși orientali din Austria.*”

Apariția acestei cărți a fost anunțată de o circulară a episcopului caransebeșan Ioan Popasu din 24 noiembrie 1865 din care am extras câteva pasaje semnificative: “*Istoria este cartea vieții. Biserica, Națiunea, țara care are Istoria are și viață, iar dacă nu are Istorie n-are viață, n-are carte, n-are parte. Istoria este chivotul cel (de) aur în care se păstrează drepturile unei Biserici, națiuni și țări și se apără în contra tuturor furtunelor, pericolelor și atacurilor. Biserica și națiunea care n-are Istoria sau n-are cunoștință de ea, n-are nici așezământ, n-are nici viitoriu. (...).*”

Cu durere trebuie să mărturisesc că biserica noastră română dreptmăritoare și dulcea noastră națiune până astăzi n-are Istoria scrisă cu deplinătate.”

Preciza că scrierea istoriei unui popor este un demers trudnic, îndelungat, dar foarte necesar, iar cea a poporului

⁴ Vasile Pop, Pavel Vesa, *Arhiepiscopia Aradului, în Autocefalie și responsabilitate*, p. 784.

român trebuia să înceapă cu primul război dintre daci și romani. Recomanda cu căldură, pentru a umple golul istoriografic, cartea lui Nicolae Tincu Velia, „fiul cel ales al episcopiei noastre, bărbatul cel binemeritat de Biserică și de națiune”.

Episcopul cărturar al Caransebeșului, care și-a pus pecetea asupra întregii mișcări culturale române din Banat, solicita procurarea ei de către preoți și învățătorii cu o situație materială mai bună.⁵

Înființarea în toamna anului 1885 a unei noi tipografii românești la Caransebeș de către Episcopia ortodoxă română a locului, la insistențele ierarhului Ioan Popasu, sprijinit de către cărturari precum Petru Broșteanu, Nicolae Teclu, dr. Constantin Popasu și membrii consistoriului diecezan, a dat un nou impuls întregii mișcări culturale din Banatul istoric. Aici s-au tipărit *Foaia diecezană*-gazeta oficială a eparhiei începând din anul 1886 și ceva mai târziu, în anul 1889, *Calendarul Românilui*, ambele cu apariție până în primii ani de orânduire socialistă de tip sovietic. Aici s-au tipărit cărți de teologie, filozofie, medicină, literatură română, manuale școlare și instrucțiuni metodice pentru învățători, cu largă răspândire nu numai în Banat.

Și tot aici s-au tipărit cărți de mare interes în epocă, precum *Din istoria Banatului Severin* de Patriciu Drăgălina, profesor și director al institutului pedagogic diecezan, apărută în trei volume în anii 1899, 1900 și 1902, toate în frumoasa colecție *Biblioteca Noastră*, îngrijită de profesorul Enea Hodoș, viitor membru corespondent al Academiei Române. Mai amintim și cartea „*Uniunea Românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*” a protopresbiterului dr. George Popovici din Lugoj tipărită în anul 1901.

⁵ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, fond *Oficiul parohial ortodox român Mărul*, reg. 2/1865-1909, f. 4.

Dar în tipografia din Caransebeș s-au publicat înainte de 1918 și două monografii. Cea dintâi, apărută în anul 1895, are ca autori pe Sofronie Liuba și Aureliu Iana și este dedicată satului Maidan (azi Brădișorul de Jos) lângă Oravița, iar cea de a doua se intitulează „*Monografia orașului Caransebeș*„, de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, apărută în anul 1909.

Ne vom apleca asupra acestei din urmă cărți, foarte utilă și în zilele noastre, mai ales pentru cei care sunt interesați de rolul jucat de acest oraș în istoria bisericii ortodoxe române din Banat, de instituțiile de cult care au funcționat aici și de cele de învățământ teologic și pedagogic care au ființat pe lângă episcopie.

Autorii sunt două personalități remarcabile ale peisajului intelectual bănățean dintre anii 1885-1937, pe care le prezentăm în continuare.

Andrei Ghidiu, longevivul protopop ort. român al Caransebeșului, s-a născut la 15 ianuarie 1849 la Deda, comitatul Turda Superioară, zonă din care a provenit și episcopul dr. Miron Cristea, care a păstorit la Caransebeș între 1910-1919, iar după Marea Unire a fost investit ca primul patriarh al României. Hărăzit de părinți să ajungă păstor de oi, Andrei Ghidiu a ajuns prin inteligență, hărnicie și har păstor de suflete.

Cursurile școlii primare le-a urmat la Deda și Reghin, apoi cele ale gimnaziului greco-catolic din Blaj între anii 1862-1868, printre profesorii săi aflându-se Timotei Cipariu și Ioan Micu Moldovan. Au fost ani rodnici, într-un climat național, științific și cultural deosebit, pe care l-a apreciat de-a lungul anilor. Datorită greutăților materiale începând cu anul 1867-1868 a fost stipendiat de către mitropolitul Andrei Șaguna.

Între anii 1870-1873 acesta a urmat cursurile Institutului arhidiecezan teologico-pedagogic din Sibiu, pe care le-a absolvit cu calificativul „*Prima cum eminentia*”. Aici i-au

fost profesori, printre alții, dr. Ilarion Pușcariu, Ioan Popescu și N. Cristea.⁶

Cursurile universitare le-a urmat la Facultatea de filozofie din Viena începând cu anul școlar 1873 și continuate la Leipzig între 1874-1878, întorcându-se după absolvire cu solide cunoștințe în domeniile teologiei, filozofiei și pedagogiei. Printre profesorii săi din această perioadă s-au aflat Robert Zimmermann și T. Ziller în domeniul pedagogiei și psihologiei, alături de alte nume la fel de celebre ale învățământului universitar german precum dr. E. Lutthard, dr. M. W. Dobrisch, dr. Clem Brockhaus ș.a.

Cu aprobarea Arhiepiscopiei ortodoxe române din Sibiu în septembrie 1880 a fost numit profesor la Institutul teologic diecezan din Caransebeș. A predat teologia și limba română până în 13 ianuarie 1883, când a fost ales prin concurs protopresbiter al Oraviței. La 7 august 1881 s-a căsătorit cu Maria Popasu, fiica negustorului brașovean Constantin Popasu, frate cu episcopul caransebeșan Ioan Popasu. Aceasta era verișoară a marelui cărturar și om politic Titu Maiorescu.

A activat ca protopop al tractului Oraviței, cu 37 localități ort. române pe raza sa, având o activitate administrativ-bisericească laudabilă până în anul 1888. Despre această perioadă din activitatea sa dr. Cornel Corneanu scria în 1936 că a reînviat „după protoiereul Iocob Popovici mărirea scaunului protopresbiteral al Carașului”.⁷ Despre anii petrecuți la Oravița dr. Coriolan Brediceanu spunea: „...zăbava lui aici a fost una cu folos, așa cum mulți dintre noi nu reușim într-o viață.”⁸

⁶ S. J. C. S. A. N., *Colecția documente bisericești și ale demnitarilor bisericești*, dosar G-22, f. 1-2.

⁷ *Foaia diecezană* (Caransebeș), an LI, nr. 12, 22 martie 1936.

⁸ Constantin Brătescu, *Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1849-1937). Între Biserică și Neam*, Caransebeș,, Editura Dalami, 2006, p. 5.

În anul 1887 va concura pentru demnitatea de protopresbiter al tractului Caransebeș, cel mai mare din întreaga eparhie, cu 58 localități ortodoxe române, dar și cu probleme greu de administrat mai ales pe teritoriul fostei granițe militare, unde învățământul primar se desfășura preponderent în limba maghiară în cele 35 localități.

A fost protopop al Caransebeșului până în 2 noiembrie 1937, când la venerabila vârstă de 89 ani s-a despărțit pentru totdeauna de cei pe care i-a îndrumat sufletește și i-a iubit.

În perioada 15 iulie 1933-aprilie 1934 a condus din punct de vedere administrativ eparhia Caransebeșului după trecerea la cele veșnice a episcopului dr. Iosif Traian Bădescu, care a păstorit între anii 1920-1933.

Disparația sa nu a trecut neobservată, însăși episcopia locului laudându-i activitatea astfel: *“Luptele lui naționale din vremurile noastre de asuprire și împilare, apoi activitatea lui în ogorul Domnului ca profesor la fostul nostru institut teologic și ca paroh-protopop al tractului Oraviței și apoi al Caransebeșului i-au înscris numele cu litere de aur în istoria vieții noastre naționale și bisericești din ultimii 60 de ani.”*

Episcopul dr. Vasile Lazarescu scria la rându-i: *“Nu este locul să apreciem aici activitatea lui mănoasă și să enumerăm meritele lui pentru viața noastră națională și bisericească. Vor veni alții mai chemați, cari vor cerceta și vor aprecia fără părtinire străduințele lui atât de bogate în roade.”*⁹

În revista caransebeșană *Tribuna Graniței*, reputatul jurist și istoric al graniței militare bănățene, dr. Antoniu Marchescu, scria după moartea lui Andrei Ghidiu următoarele: *“Ultimul vlăstar din generația ce s-a încălzit la focul sacru al școalei șaguniene, al naționalismului curat și creator s-a stins. Legatar al istoricelor lupte din cea de-a*

⁹ *Ibidem*, p. 17.

*doua jumătate a veacului trecut Andrei Ghidiu (...) a împlinit porunca cerului: s-a întors în țărâna din care a fost luat... ”.*¹⁰

Sintetizând bogata activitate a protopresbiterului și istoricului Andrei Ghidiu remarc următoarele:

1. A predat Academiei Române un octoih slavon din secolul al XIII-lea, pe care îl deținea în anul 1899, acest manuscris rar fiind cunoscut astăzi drept *Octoihul de la Caransebeș*. Donația a fost însoțită de un ciaslov cu multe rotacisme utilizate în epocă, care a fost scris de dascălul Vasile în 1695 de la Mănăstirea Plosca.

În 30 iunie 1898 a răspuns cu căldură la apelul lansat de Ioan Bianu în numele Academiei Române de a contribui la semnalarea cărților vechi românești răspândite și la vest de Carpați. Va înainta în 17/29 noiembrie 1899 celor doi bibliotecari însărcinați cu redactarea *Bibliografiei vechi românești*, Ioan Bianu și Nerva Hodoș, o consemnare cu 52 de titluri, cărți tipărite în secolele XVII-XVIII și câteva în secolul al XIX-lea, cele mai multe necunoscute și necuprinse în listele primite de academie.¹¹ O parte din aceste cărți a ajuns la Academia Română sub formă de donație. Erau cărți de cult tipărite la Râmnic și București.

Cărți de o asemenea valoare a donat Andrei Ghidiu în 1905 ASTREI din Sibiu pentru organizarea muzeului etnografic și istoric, acestea fiind tipărite între anii 1648-1793.¹²

2. A fost președintele despărțământului Caransebeș al ASTREI din Sibiu încă de la înființarea acestuia în anul 1899 și până la Marea Unire.

¹⁰ *Tribuna Graniței*, an IV, nr. 12, 1 decembrie 1937, p. 1.

¹¹ Ion B. Mureșianu, *Contribuții bănățene la sporirea fondului de carte rară al bibliotecii Academiei Române*, în *Mitropolia Banatului*, an XXIV, 1974, nr. 1-3, p. 98.

¹² Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 63.

3. A fost membru și președinte al despărțământului Caransebeș al Reuniunii învățătorilor gr. ort. români din dieceza Caransebeșului, contribuind la pregătirea profesională și la impulsivarea activităților culturale desfășurate de acesta.

4. A creat și condus la Caransebeș o agenție a Băncii „Albina” din Sibiu și a depus un mare efort pentru consolidarea Băncii Poporale din Caransebeș înființată în anul 1907, bancă românească destinată încurajării comerțului de bancă între români.

5. Frământările politice ale românilor din Transilvania și Banat de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, care și-au propus câștigarea mai multor drepturi pentru a diminua marile discrepante dintre națiunea dominantă și celelalte naționalități din regatul maghiar l-au determinat să ia parte activă la toate acțiunile Partidului național român desfășurate în Banatul de sud. A participat la conferințe naționale ale acestuia și la congresul națiunilor oprimate din regatul maghiar în luna august 1905 desfășurat la Budapesta¹³. S-a implicat în campania electorală pentru alegerile parlamentare din anul 1906, susținându-l pe istoricul și preotul Ion Sârbu din Rudăria, membru marcant al partidului național. Drept urmare a fost condamnat la 15 zile de închisoare și plata unei amenzi de 200 coroane pentru arborarea în ziua alegerilor a unor steaguri albe, considerate nemaghiare și ostile politicii guvernamentale.¹⁴

A făcut parte din grupul de oameni politici români din Banat care s-au întrunit la Lugoj în 15 iunie 1911 și au difuzat un manifest semnat și de alte personalități politice din comitatul Caraș-Severin și anume: dr. Valeriu Braniște, dr. George Dobrin, dr. George Gârda, dr. Ion Sârbu, dr. Ilie

¹³ Grigore Ploeșteanu, *Andrei Ghidiu*, în *Reghinul cultural. Studii și articole*, Reghin, 1994, p. 217.

¹⁴ *Foaia diecezană*, an XXI, nr. 24, 11 iunie c.v. 1906, p.6..

Trăilă, dr. Ștefan Petrovici, dr. Aurel Oprea, dr. Cornel Corneanu, dr. Caius Brediceanu ș.a. pretinzând respectarea existenței naționale, ocrotirea intereselor economice ale țărănimii române, introducerea votului universal, egal, direct și secret, arondarea corectă a cercurilor electorale, reprezentarea proporțională în parlamentul măghiar, participarea la cârmuirea țării în proporție cu jertfele aduse la susținerea ei.¹⁵

Notorietatea dobândită pe parcursul celor 30 de ani de activitate neîntreruptă pe tărâm bisericesc, cultural, școlar și politic în orașul Caransebeș l-a propulsat prin vot cetățenesc în fruntea Consiliului Național Român, constituit în 7 noiembrie 1918, misiune nobilă într-un moment de cumpănă pentru poporul român pe care a îmbrățișat-o cu entuziasm. A cutreierat satele de pe Valea Timișului până la Domașnea, îndemnând locuitorii să se organizeze în consilii naționale române și să formeze gărzi naționale. În această calitate a condus adunarea electorală din cercul Caransebeșului din 27 noiembrie 1918, care a ales pe cei cinci delegați cu drept de vot la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia¹⁶, unde el însuși a reprezentat protopopiatul Caransebeș. În acele zile unice, cel care a fost „*animatorul și apoi conducătorul luptei naționale de pe aceste meleaguri*”, a fost ales în Marele Sfat Național Român. Afirmația de mai sus aparține profesorului dr. Zeno Muntean, care l-a cunoscut foarte bine și pe care a întregit-o astfel: „*Andrei Ghidiu a rămas nemuritor ca neîntrecut orator bisericesc, bun și înțelept organizator și distins liturghisitor. Prestanța sa oratorică, dublată de caracterul său ferm de român, l-au așezat în primul plan al vieții naționale, ceea ce i-a deschis intrarea în primul*

¹⁵ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Timișoara, 1994, p. 188-191.

¹⁶ S.J.C.S.A.N., fond *Consiliul Național Român Caransebeș*, dosar 28, f. 1.

parlament al României întregite și i-a adus aureola nemuritoare a marilor noștri luptători din trecut."¹⁷

6. A acordat importanța cuvenită documentelor de arhivă și însemnărilor de pe vechile cărți bisericești. A cercetat în arhiva bisericii "Sfântul Nicolae" din Scheii Brașovului documente despre activitatea lui Ioan Popasu ca preot și protopop al Brașovului din perioada 1837-1865 și cu acel prilej a depistat o poruncă împărătească din anul 1783 prin care se promitea suma de 300 galbeni pentru prinderea lui Horea.¹⁸

A început publicarea izvoarelor documentare relativ la biserica ortodoxă română și la învățământul românesc din Banat în anul 1895, acordând atenție unor circulare ale episcopilor din Vârșeț privind secția română a școlii clericale din Vârșeț, emise în 26 octombrie 1822 și respectiv 14 martie 1830, ambele stipulând condițiile de primire în această școală.¹⁹

Va publica și comenta cu multă competență două documente foarte importante cu titlul „*Din vremurile trecute. Acte privitoare la alumneul din Vârșeț*”, emise în 1801 de către Iosif Ioanovici de Șacabent, respectiv 6 aprilie 1809 de către Petru Ioanovici de Vidac, ambii episcopi ai Vârșețului și Caransebeșului. Alumneul era internatul pentru copiii săraci și mijloc de sprijinire a tinerilor înzestrați.

În 1902 a publicat studiul „*Introducerea tasului pedagogic și teologic în bisericile gr. or. române din Ungaria și Banat*” mai întâi în *Foaia diecezană* și apoi în broșură. Prin acest studiu a ținut să dovedească însemnătatea acestei forme de ajutorare a școlilor de nivel preparandial (pedagogic) și

¹⁷ Dr. Zeno Muntean, *Amintirile unui dascăl de teologie*, în *Altarul Banatului* (Timișoara), an I (40), nr. 3-4, 1990, p. 100-101.

¹⁸ S. J. C. S. A. N., *Colecția documente bisericești...*, dosar G-13, f. 12.

¹⁹ Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 78-79.

teologic prin strângerea de bani cu ocazia slujbelor religioase. La originea studiului s-au aflat două circulare ale episcopului Petru Ioanovici de Vidac datate 7 octombrie 1811 și respectiv 15 februarie 1812. Acest tas s-a introdus abia în anul 1822 atât în provincia civilă cât și pe raza regimentului de graniță valaho-illiric din Banat, lăudat fiind protopopolul cărturar Ioan Tomici din Caransebeș care „a lucrat cu toată căldura inimii sale ca român la inima iarăși românească a poporului.”²⁰

Articolele și studiile publicate până în anul 1909, când a fost tipărită „*Monografia orașului Caransebeș*”, carte valoroasă scrisă împreună cu profesorul Iosif Bălan, au fost exerciții utile care au premers demersul istoriografic care l-a consacrat în domeniu.

Profesorul **Iosif Bălan** (1861-1912) era considerat printre intelectualii caransebeșeni cel cu „*minte limpede și pătrunzătoare, cunoștințe vaste, toate acestea îmbinate cu o inimă nobilă, plină de sentimente adevărat românești.*”

Născut în satul Gornea-Liubcova de pe Clisura Dunării în familia învățătorului Petru Bălan, a urmat cursurile școlii primare în localitatea Sânmihai, cele ale gimnaziului inferior la Alibunar și Biserica Albă, cele ale gimnaziului superior la Timișoara și Biserica Albă, examenul de maturitate fiind susținut în anul 1881 la Biserica Albă.

Aplecat spre studiul limbilor clasice s-a înscris la facultatea de filologie a Universității din Budapesta, fiind obligat să întrerupă studiile din lipsa mijloacelor materiale.

Pentru completarea tuturor catedrelor de la Institutul pedagogic diecezan din Caransebeș, episcopul Ioan Popasu i-a acordat în anul 1883 o bursă din partea diecezei și l-a trimis să studieze la Academia de agricultură din Altenburg²¹, considerând că viitorii învățători, ca luminători ai satelor, erau

²⁰ Andrei Ghidiu, *Introducerea tasului pedagogic și teologic...*, p. 10.

²¹ *Foaia diecezană*, an XXVII, nr. 24, 10/23 iunie 1912, p. 4-5.

cei dintâi care să îndrume locuitorii spre cultivarea rațională a pământului, creșterea animalelor de rasă și practicarea pomiculturii. Din documentele păstrate în valoroasa arhivă a Episcopiei Caransebeșului reiese că studentul Iosif Bălan obținea în anul școlar 1884-1885 rezultate bune, instituția acordându-i bursa cuvenită până la terminarea studiilor.²²

Cariera didactică a început-o la 31 octombrie 1885²³ la cele două institute diecezane, unde a predat agronomia, fizica, chimia și limba germană până în anul 1908, când a fost obligat să se pensioneze din motive politice. În toamna anului 1894 a fost definitivat pe post concomitent cu profesorul Enea Hodoș²⁴, viitor membru corespondent al Academiei Române.

Profesorul Iosif Bălan vorbea la perfecție limbile germană, maghiară și sârbă și cunoștea destul de bine limbile latină, slava veche, franceza, engleza și limbile slave²⁵, cunoașterea acestora înlesnindu-i documentarea pentru unele studii și articole dar mai ales pentru redactarea unor părți din *Monografia orașului Caransebeș*.

Pensionarea sa forțată în luna martie 1908 a fost provocată de intervenția ultimativă a contelui Albert Apponyi, ministrul cultelor și instrucțiunii publice de la Budapesta, pe lângă episcopul Nicolae Popea de a fi îndepărtați din învățământ profesorii dr. Petru Barbu, dr. George Dragomir și Iosif Bălan pentru implicarea în viața politică ca membri ai Partidului național român și îndeosebi pentru atitudinea lor din timpul campaniei electorale din anul 1906, când s-au dovedit a fi călăuzitorii studenților teologi și

²² *Arhiva Episcopiei Caransebeșului, - senatul școlar*, reg. 39/1884, doc. 103 și doc. 217/4 mai 1884.

²³ *Ibidem*, reg. 42/1885, doc. 489.

²⁴ *Foaia diecezană*, an IX, nr. 46, 13/25 noiembrie 1894, p. 7.

²⁵ Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții*, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, p. 38.

pedagogi, care au susținut candidatul partidului național desemnat în persoana lui Ion Sârbu, preotul din Rudăria și autorul aureolat de către Academia Română pentru monografia dedicată lui Mihai Viteazul.

Vastitatea cunoștințelor sale și le-a revărsat în mai multe domenii, adăugând în permanență un altruism și devotament nemăsurate pentru reușita unor proiecte gândite să ajute la promovarea culturii naționale în Banat.

1. În anii 1885-1886 a participat la întemeierea tipografiei diecezane din Caransebeș, sprijinind alături de Adrian Diaconu și Ioan Bartolomei demersul cultural al episcopului Ioan Popasu, tipografie care în scurtă vreme s-a impus în întreg Banatul istoric pentru calitatea cărților, manualelor școlare, anualelor și calendarelor tipărite, slujind cu consistență învățământul primar românesc, dar și cel teologic și pedagogic.

2. Ca profesor a redactat și tipărit în această tipografie manualele sale de agricultură (1896) și fizică (1897, respectiv 1905)²⁶ dar și câteva lucrări de interes istoric.

3. Urmare studiilor la Academia de agricultură din Altenburg, a publicat, pentru cei care se ocupau cu agricultura, în *Foaia diecezană* și *Calendarul Românului* numeroase articole dedicate culturii plantelor și creșterii animalelor, devenind principalul sfătuitor autorizat al acestora într-o perioadă în care numărul specialiștilor români în aceste domenii era foarte mic.

Între anii 1905-1906 a redactat revistele *Economia* împreună cu inginerul silvic Alexandru Diaconovici și respectiv *Lucrul*. Programul celei de-a doua a fost foarte generos: publicarea unor articole cu teme din economia agrară și schițe monografice ale unor localități din comitatele Caraș-

²⁶ Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș, vol I*, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 58-59.

Severin, Timiș și Torontal. Doar două asemenea schițe au fost publicate pe parcursul apariției efemere a gazetei, cele ale localităților Buchin și Obreja, din apropierea orașului Caransebeș. Însă a publicat un interesant articol despre „*Economia rurală în fostul confiniu militar la începutul veacului trecut.*”²⁷

4. Trecutul istoric al orașului Caransebeș cât și al împrejurimilor l-au atras pe profesorul Iosif Bălan. În 11/23 septembrie 1894 a publicat în *Foaia diecezană* articolul „*Biserica Sântul Ioan din Caransebeș*” cu referire la construirea acesteia în anul 1781 în apropierea celei vechi construită din lemn. Articolul a avut ca izvor o însemnare din matricola morților din anul 1778, scrisă în limba sârbă de preotul locului Teodor Ilievici. Amintește că a cercetat „*din îndemnul și cu ajutoriul Prea Onoratului Domn protopop Andrei Ghidiu.*”²⁸ Acesta este momentul în care cei doi vor gândi și proiecta cuprinsul viitoarei monografii apărute în volum în anul 1909.

În frumoasa și necesara colecție „*Biblioteca Noastră*”, inițiată și coordonată de profesorul Enea Hodoș începând cu anul 1897, a publicat Iosif Bălan două lucrări de interes istoric și toponimic. Cea dintâi cu titlul „*Iancu de Huniad*” a apărut în anul 1897 și a demonstrat originea română a voievodului transilvănean și a amintit faptele sale de arme în slujba creștinătății. Cea de-a doua, „*Numiri de localități*”, apărută în 1898 este o încercare parțial reușită de a explica cu argumente etimologice numirile unor localități din Banat, vestul Ardealului, dar și din Vechiul Regat.²⁹

Împreună cu protopopul Andrei Ghidiu a elaborat prima monografie a orașului Caransebeș, părți din aceasta apărând în *Foaia diecezană* încă din anul 1904. El a fost acela care s-a

²⁷ Constantin Brătescu, *Orașul Caransebeș între anii 1865-1919. File de monografie*, p. 58-59.

²⁸ *Foaia diecezană*, an IX, nr. 37, 11/23 septembrie 1894, p. 1-2.

²⁹ Petru Călin, *op. cit.*, p. 58-59.

aplecat asupra vechilor documente și inscripții în limba slavonă, pe care le-a tradus și interpretat ca un adevărat istoric.

Am reținut ca foarte important studiul „*Din trecutul istoric al orașului Severin*” publicat în *Foaia diecezană* în ultima parte a anului 1910 și pe parcursul lunilor ianuarie-mai 1911, pentru a cărui elaborare a studiat importante ediții de documente, și considerăm că în scurgerea timpului de la apariție rămâne încă o importantă și sistematică lucrare istorică privind orașul de la Dunăre.

5. Profund atașat mișcării culturale și științifice din Banatul istoric, s-a înscris ca membru al ASTREI din Sibiu cu ocazia adunării generale a acesteia de la Lugoj din vara anului 1896. Valoroasele sale articole publicate în *Foaia diecezană* l-au impus ca membru ales în secțiunea economică a ASTREI în anul 1900 cu ocazia adunării generale desfășurate la Băile Herculane.³⁰

Pentru o asemenea rodnică activitate dr. Corneliu Diaconovici l-a inclus în colectivul care a contribuit la redactarea „*Enciclopediei Române*”, cu articole din sfera economiei agrare³¹, el aflându-se printre puținii profesioniști în acest domeniu.

6. A fost membru al Reuniunii române de cântări și muzică și al Reuniunii agronomice, ambele din Caransebeș, până la trecerea sa în România în anul 1911 ca dragoman la Ministerul de Externe pentru limba germană, angajat, se pare, cu sprijinul aceluiași Andrei Ghidiu, înrudit prin alianță cu

³⁰ Dumitru Tomoni, *Adunările generale ale Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român “Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2004, p. 48, 65.

³¹ Vasile Petrica, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923)- enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura Tim, 2009, p. 146.

Titu Maiorescu, om politic foarte influent, care în 1912 va numit prim ministru.

A încetat din viață la București în iunie 1912, fiind înmormântat în Cimitirul Belu.

Privindu-l pe Iosif Bălan rețin frumoasele aduceri aminte ale fostului său elev Pavel Jumanca: “*Dar profesorul Bălan ne-a dat altceva mai de folos pentru noi în lupta de existență națională, a creat în noi o tărie de credință și o voință de muncă pentru apărarea moștenirii noastre naționale și dreptului nostru la viață. A sădit în sufletele noastre dragostea curată față de limba și legea noastră străbună și a întărit sentimentul datoriei noastre de luminători ai satelor.*”³²

*

*

*

Monografia orașului Caransebeș dimpreună cu monografiile caselor dumnezeiești, a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților, cari au lucrat la una sau altă instituțiune, publicată în anul 1909, este cartea de referință care a încununat eforturile unor împătimiți de istorie, așezați într-un oraș atestat documentar în anul 1289, care mustește de istorie pe străzile din vechiul oraș medieval.

Spirite radicale, autorii *Monografiei* au adoptat încă din primele pagini o manieră polemică în prezentarea faptelor istorice, multe din aserțiunile lui Pesty Frigyes, destul de frecvent citat în partea istorică, fiind combătute cu argumente științifice.

Remarcăm faptul că pentru începutul secolului al XX-lea bibliografia utilizată, din care nu lipsesc operele lui Millecker Bodog, Francesco Grisellini, Paul I. Safarik, Vanicek, Eusebiu Popovici, apoi Patriciu Drăgălina, Iuliu Vuia și Ioan

³² Pavel Jumanca, *op. cit.*, p. 39.

Bartolomei, a fost foarte bogată, scrieri aflate atunci și în bibliotecile din Caransebeș. Privitor la Pesty Frigyes autorii au consemnat că din scrierile istorice ale acestuia privind Banatul au selectat cele mai credibile date „referitoare la istoria orașului nostru și a locuitorilor acestuia.”³³

Bogate sunt izvoarele documentare. S-au studiat documente aflate în Arhiva de război din Viena, s-au transcris și utilizat însemnările de pe vechile cărți de cult, cele mai multe existente în Caransebeș, centru cultural românesc important al Banatului, și s-a apelat la importante documente aflate în arhiva Episcopiei Caransebeșului. Însă atunci când informațiile din arhivele și bibliotecile locale erau puține sau evazive s-a apelat și la alte însemnări de pe cărți aflate în posesia unor preoți din afara orașului. Despre Ignatie Vuia în fișa biografică se precizează că au apelat la datele scrise pe un lexicon latin aflat în păstrarea parohului Ștefan Popa din Seleuș, lângă Alibunar (azi Banatul sârbesc).³⁴

Cei doi autori au studiat și un manuscris autobiografic al protopopului Ioan Tomici (1771-1839) al Caransebeșului, pe care Andrei Ghidiu intenționa să-l publice. Multă vreme acest manuscris (azi dispărut) a fost păstrat de familia preotului Mihai Ștefoni din Ezeriș cu care Ioan Tomici era prieten. Informații despre acest manuscris deținea preotul Ioan Stoica din aceeași localitate care îi scria lui Andrei Ghidiu următoarele: “*E cu puțință dară ca pretini, protopopul Tomici va fi dat preotului numit biografia sa spre cetire, întâmplându-se că protopopul va fi murit în scurt timp după aceea, manuscriptul a ramas aici.*”³⁵

³³ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, Editura autorilor, Tiparul tipografiei și Librăriei diecezane, 1909, p. 20.

³⁴ *Ibidem*, p. 192.

³⁵ S. J. C. S. A. N., *Colecția documente bisericești...*, dosar G-12, f. 1.

Autorilor le-au fost de mare folos registrele de circulare bisericești și școlare, matricolele de stare civilă, documentele secției române a Școlii clericale de la Vârșeț aduse la Caransebeș în 1865 (din păcate distruse ulterior), toate acestea permițând reconstituirea succesiunii preoților și protopopilor din Caransebeș, atestarea unor importante școli și a învățătorilor, începând cu școala existentă pe lângă mănăstirea Sfântul Gheorghe în secolul al XVIII-lea.

Din *monografie* nu lipsesc unele izvoare narrative. George Băiaș, „*un veteran și venerabil fruntaș*” al urbei le-a oferit autorilor informații valoroase despre renovarea celor două biserici ortodoxe la mijlocul secolului al XIX-lea.³⁶

Surprinzător de modernă (a se vedea capitolele dedicate administrației, dărilor, teritoriului orașului și toponimiei, capitole care în mod sigur au fost redactate de Iosif Bălan), *Monografia orașului Caransebeș* rămâne după scurgerea a peste 100 de ani de la publicarea ei o lucrare la fel de utilă atât pentru cercetători cât și pentru iubitorii de istorie, care vor să cunoască evoluția orașului, principalele instituții spirituale, culturale și de învățământ, cu remarca de necontestat că până la Marea Unire, în acest oraș se aflau singurele instituții de învățământ teologic și pedagogic din Banat cu limba de predare română, importante focare de cultură și rezistență națională, în care s-au format cei care au înlăunțuit marele act istoric din toamna anului 1918.

Unele afirmații ale autorilor *Monografiei* nu au fost acceptate de istorici. I. D. Suciu, reputatul istoric bănățean, cu cărți dedicate revoluției pașoptiste în Banat, vieții și operei lui Nicolae Tincu Velia și vieții spirituale de pe raza Mitropoliei Banatului, nu a acceptat afirmația autorilor privitoare la

³⁶ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *op. cit.*, p. 35-36.

vechimea Episcopiei Caransebeșului, fixată în secolul al XVI-lea, când ar fi activat episcopul Partenie.³⁷

Prezentând date importante despre bisericile romano-catolică și reformată, despre istoria învățământului, despre asociațiile culturale, societățile comerciale și bancare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, adăugând și fișele biografice bine documentate ale preoților, proto-popilor și profesorilor de la cele două institute diecezane, completând-o cu câteva vechi ocupații ale locuitorilor români, despre care autorii au subliniat în mai multe rânduri că au fost în permanență majoritari, cu obiceiuri și datini, unele perpetuate până în zilele noastre, lucrarea monografică a lui Andrei Ghidiu și Iosif Bălan se înscrie printre cărțile de referință, substanțiale, relativ la orașul de pe Timiș și Sebeș.

Același istoric I. D. Suciu considera opera celor doi un prețios izvor pentru istoria bisericească din Banat.³⁸

În anul 1962 profesorul universitar Petru Rezuș, fost profesor la Academia teologică din Caransebeș, o considera „neîntrecută până astăzi.”³⁹

Regretatul cercetător Valeriu Leu remarca interesul autorilor pentru valorificarea însemnărilor de pe cărțile vechi și alte acte bisericești dar și noutatea de a reproduce fotografic unele inscripții și însemnări cu mare valoare documentară.⁴⁰

Pentru perioada în care a fost elaborată, cu mijloace totuși limitate de informare-raportate la zilele noastre-meritul autorilor este mare. Pentru unele capitole s-ar putea stabili

³⁷ I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1977, p. 9.

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

³⁹ Petru Rezuș, *Contribuții teologice bănățene*, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), an XII, nr. 11-12, 1962, p. 117.

⁴⁰ Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat (1770-1830)*, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 11.

paternitatea pe baza documentelor existente la Arhivele Naționale din Caransebeș, dar modul de redactare, fluența textului, abordarea cu multă siguranță a unor teme sensibile (supremația sârbilor în biserica ortodoxă română din Banat până în anul 1865 este doar un exemplu), ne obligă să apreciem colaborarea aproape perfectă între autori, ambii de alte profesii decât cea de istoric, care și-au încrustat pentru totdeauna numele în istoriografia românească din Banat.

Cu mulți ani în urmă, poate două decenii, regretatul jurnalist de radio, Nicolae Pârvu de la Studioul regional Timișoara, ca fiu al Caransebeșului unde a început gazetăria, a reeditat această monografie, oferind-o gratis caransebeșenilor în număr destul de mare prezenți la relansarea ei.

Reproducerea prin scanare a acestei cărți de istorie românească în Anul Centenarului Marii Uniri este un act de cultură întru totul deosebit al *Editurii Eurostampa* din Timișoara, care își face un mare merit din readucerea la lumină a unor cărți de referință ale înaintașilor privitoare la Banat, astăzi tot mai rare atât în bibliotecile publice cât și în cele ale pasionaților de istorie.

Și să nu uităm că istoria Banatului, în întregul său, încă nu a fost scrisă.

Prof. Constantin Brătescu.

==== MONOGRAFIA ====

ORAȘULUI CARANSEBEȘ

d'impreună cu monografiile caselor dumnezeiești, a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților, cari au lucrat la una sau altă instituțiune

de

Andrei Ghidiu și de Iosif Bălan
protopresbiter profesor

EDITURA AUTORILOR

Caransebeș 1909

Tiparul Tipografiei și Librăriei diecezane.

Prețul 3 coroane.

Venitul curat e destinat pentru reno-
varea Crucii din piața Maria Teresia.

A fost de mult dorința noastră să scriem monografia orașului nostru, mai vârtos cu scopul, ca să arătăm calea, pe care și alții ar putea să scrie monografia comunelor lor. Ne-am folosit de autorii indicați în lucrare și de însemnările aflate prin cărțile bisericești și prin matricule. În deosebi am voit să arătăm importanța, ce o au aceste însemnări în lipsa de alte izvoare. Pe lângă monografia orașului am ținut să scriem și monografiile instituțiilor din orașul nostru și ceea-ce nu este uz a se face în asemenea lucrări, am scris și biografiile acelor bărbați, cari au lucrat la una sau altă instituțiune și aceasta am contemplat-o după-ce am făcut trista experiență, cât de greu este la noi a compune datele biografice, chiar și ale bărbaților nostri celor mai valoroși. Să nu amintesc decât numai pe Tincu-Velea, despre care chiar „Enciclopedia Română“ publică date greșite. Am crezut să ficsăm acum aceste date, căci D-zeu știe, dacă se va mai apucà cineva vreodată să le ficeze.

Suntem conștii, că nu am făcut o lucrare sistematică și perfectă, dar avem convingerea, că am făcut un lucru folositor.

Trebuie să observăm, că publicarea monografiei am început-o încă în anul 1904. Publicarea s'a făcut în „Foaia diecezană” și de aci s'a reprodus în broșură până la anul 1906.

Până la acest an s'a publicat o parte, iar altă parte s'a publicat în anul curent 1908.

Rugăm pe Onorații cetitori, ca să primească lucrarea noastră cu aceeaș bunăvoință, cu care am făcut-o.

Caransebeș, în Septembrie 1908.

Autorii

Postfață

Anul 1968 a adus orașului Caransebeș două evenimente, aș spune, importante. Primul, din punct de vedere administrativ, se referă la dispariția Regiunii Banat (model sovietic de organizare petrecut în anul 1958), Caransebeșul devenind, cu puțin peste 19 000 de locuitori, al doilea oraș ca mărime al nou înființatului județ Caraș-Severin. (În prezent, suntem în anul 2018, Caransebeșul trece ușor de 22 000 de locuitori.)

Al doilea eveniment, definitiv pentru viața spirituală și culturală a orașului, a fost așezarea în Caransebeș (cu un sens apropiat de cel al cuvântului “descălecare”), în același an 1968, a tânărului Constantin Brătescu, născut în anul 1941 în localitatea Haimanale, județul Prahova. O așezare rebotezată în 1952 cu numele de “*Ion Luca Caragiale*”, întru cinstirea celui care a fost marele dramaturg român (s-a întâmplat la aniversarea a 100 de ani de la nașterea lui Caragiale, originar din Haimanale). Elevul Constantin Brătescu, după cum își amintește acesta, i-a întâlnit în anul 1952, la școala din sat, pe titanii literaturii române Tudor Arghezi și Mihail Sadoveanu, veniți la Haimanale cu prilejul schimbării numelui comunei în cel de I. L. Caragiale. Cei doi erau însoțiți de Mihail Șolohov, scriitorul cazac laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în anul 1965 pentru romanul “Pe Donul liniștit”.

Constantin Brătescu a urmat studii universitare la Craiova și Timișoara și a profesat ca dascăl la Ilova și Turnu Ruieni până în 1968, an în care s-a stabilit în Caransebeș (I-am atras atenția dlui profesor Brătescu că s-au împlinit 50 de ani de la așezarea lui la Caransebeș și domnia sa s-a minunat cât de repede a trecut vremea...).

Profesorul de limba română și-a găsit locul începând cu anul 1970 ca arhivist în cadrul Filialei Caransebeș a Arhivelor Statului, unde va atinge rangul de director al instituției. Activitatea sa ca arhivist și istoric al Caransebeșului, al Caraș-Severinului, s-a concretizat printr-o serie de volume de o importanță maximă pentru istoriografia bănățeană. Câteva titluri semnate în calitate de autor sau coautor de Constantin Brătescu: *“Făurirea statului național unitar român - Contribuții documentare bănățene”* (coautor, alături de regretatul prof. univ. dr. Ioan Munteanu și dr. Miodrag Milin, lucrare ce a primit premiul *“Nicolae Bălcescu”* al Academiei Române în anul 1985); *“Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană”* (Editura Mitropoliei Banatului, 1995); *“Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului”* (1997), *“Ștefan Velovan. Pedagog și filozof român (1852-1932)”*, Editura Ionescu, Caransebeș, 2000; *“Cartea și biblioteca în spațiul cultural bănățean până la 1918”*, Editura Marineasa, Timișoara, 2004; *“Protoprezbiterul Andrei Ghidui (1849-1937). Între Biserică și Neam”*, Editura Dalami, Caransebeș, 2006; *„Orașul Caransebeș între anii 1919-1941. File de monografie”* (Editura Dalami, Caransebeș); *“Biserica strămoșească din Banatul de Sud și contribuția sa la făurirea României Mari, 1867-1919”*, (Editura Dalami, Caransebeș, 2007.)

În cercetările sale multiple, Constantin Brătescu s-a aflat cu mare aplecare asupra lucrării **“Monografia orașului Caransebeș dimpreună cu monografiile caselor dumnezeiești,**

a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților cari au lucrat la una sau altă instituțiune”, publicată în anul 1909 de protopresbiterul Andrei Ghidiu și de profesorul Iosif Bălan la editura lor și tipărită la Tipografia și librăria diecezană din Caransebeș. O frumoasă și amplă prezentare a celor doi autori, Andrei Ghidiu, ardeleanul născut la Deda, comitatul Turda Superioară, și cărășanul Iosif Bălan, născut la Liubovca, apare în prefața pregătită de dl. Constantin Brătescu pentru această reeditare a “Monografiei....”.

O frază din **Introducerea** elaborată de domnul Brătescu cu privire la *“înființarea în toamna anului 1885 a unei noi tipografii românești la Caransebeș de către Episcopia ortodoxă română a locului, la insistențele ierarhului Ioan Popasu”*, m-a trimis la mica mea bibliotecă. Iată fraza respectivă: *“Și tot aici s-au tipărit cărți de mare interes în epocă, precum **Din istoria Banatului Severin de Patriciu Drăgălina**, profesor și director al Institutului pedagogic diecezan, apărută în trei volume în anii 1899, 1900 și 1902, toate în frumoasa colecție Biblioteca Noastră, îngrijită de profesorul **Enea Hodoș**, viitor membru corespondent al Academiei Române”*

Partea a II-a și a III-a a operei lui Patriciu Drăgălina, tipărite în 1900, respectiv în 1902, la aceeași faimoasă tipografie Diecezană din Caransebeș, le-am primit de la bunicul meu (prin alianță) Petru Talpeș (Tata Bubu), cel născut la Cornereva în 23 aprilie 1886, fost coleg de școală la Caransebeș, printre alții, cu Ioachim Miloia, Constantin Daicovici și Ion Luca (Bănățeanul). De altfel, cu ultimul, Petru Talpeș s-a aflat pe front, în armata austro-ungară, în august 1916, chiar în zilele în care România a declarat Război Imperiului. Atunci, plutonul condus de Talpeș a trecut în

întregime de partea Armatei Române: “Și între mulți din plutonul meu era (...) colegul meu de liceu, caporalul Ion Luca, ulterior în viață zicându-și Bănățeanul, artist emerit, șef de orchestra populară.” (Petru Talpeș, Amintiri, ediția a II-a, editura Artpress, Timișoara, 2012).

Cele două istorii ale lui Patriciu Dragalina, tipărite acum un veac și mai bine, au fost legate impecabil în urmă cu câțiva ani la tipografia bunului meu prieten Ioan Aurel Laslău, veteran chimist tipograf, și le consider printre cele mai valoroase pe care le am în bibliotecă. E un prilej potrivit de a-l “momi” pe dl. profesor Constantin Brătescu cu câteva fraze din cartea lui Petru Talpeș intitulată “Amintiri”. Scrie Petru Talpeș: *“Când am ajuns la internat (era în anul 1908, iar internatul era al liceului maghiar din Caransebeș, n.ed.), veniseră o droaie de copii de țărani din toate comunele grănicerești din Banat, aproape toți îmbrăcați în costume românești, unii fiind și în etate de peste 15 ani. La internat am fost toți îmbrăcați într-o uniformă cu chipiu, ce se aseamnă cu aceea soldățască. Eram supuși unei severe discipline, aproape militare. (...) Ni se recomanda să vorbim numai ungurește, dar noi, în timpul jocului, uitam de această recomandare și ne aminteam de ea numai când, întâmplător, se apropia vreun profesor. (...) Directorul internatului era profesorul de istorie Patriciu Drăgălina, fratele (de fapt, verișorul, N.B.) generalului erou Drăgălina din războiul de întregire a neamului. Patriciu Drăgălina era și vicepreședintele Comunității de Avere, era și profesor la Școala Pedagogică și Teologică română și era un erudit istoric. El a scris “Istoria Banatului Severin” în trei volume, dintre care, în prezent, posed primele două volume, lucrare care nu se mai găsește decât rar la vreun particular.* (de fapt, ultimele două volume ale “Istoriei...” lui Patriciu Dragalina, vol. II și III, n. ed.)

(...) După trei ani de internat, elevii fiind din ce în ce mai numeroși, numai puteam fi cazați la internat și astfel unii au fost cazați pe la diferite gazde, particulari în oraș, tot pe cheltuiala internatului! Așa am ajuns în clasa a 4-a să fiu găzduit de o bătrână, Paraschiva Șimon, cu încă un coleg, Romulus Țițoni “.

Am găsit numele junelui Romulus Țițoni consemnat în *Foaia Diecezană*, organul eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului, numărul 18, din 1919. În *Foaie* se consemna faptul că în 7 iunie 1919 a avut loc petrecerea Reuniunii române de cântări și muzică din Caransebeș, prilej cu care au fost făcute donații în bani. Printre donatori, căroră “*Foaia*“ le aducea “*mulțămire publică*”, s-a numărat Romulus Țițoni cu 10 coroane, dar și Petru Talpeș cu... 2 coroane.

Fiu de țăran din Cornereva cu prea puțină stare materială, Petru Talpeș se afla în situația precară de a nu mai putea continua liceul. Tatăl său considera că feciorul avea suficientă carte pentru a lucra ca funcționar la primăria din Cornereva, mai ales că nici bani nu avea pentru a-i plăti fiului studiile mai departe. Noroc cu gazda lui Petru, maica Paraschiva Șimon, îngrijitoare în palatul Koronghi din Caransebeș, o clădire frumoasă, cu două etaje, destinată atunci a fi închiriată pe apartamente. “*Aici, prin anii 1910-1911 s-au mutat sora episcopului Miron Cristea, care era căsătorită cu un medic veterinar, Becker, din Ungaria de apus, și tot în același palat, prin 1912, s-a mutat și nepoata episcopului, căsătorită cu avocatul dr. Alexandru Moraru, la care locuia și cumnatul său Grigore Antal, elev cu o clasă superioară la același liceu cu mine, devenind noi prieteni buni și nedespărțiți*”, își amintește Petru Talpeș.

Bătrâna Paraschiva povestește surorii episcopului Miron Cristea situația în care se afla Petru, iar aceasta îi

promite că va vorbi cu fratele ei și că va susține continuarea studiilor liceale ale copilului de cioban din Cornereva. Zis și făcut: sora viitorului Patriarh al României Mari s-a ținut de cuvânt, iar Miron Cristea, care era și președintele Fundației Gojdu, cu sediul la Budapesta, i-a acordat elevului din Caransebeș o bursă lunară de 30 de coroane și așa s-a înscris Petru Talpeș în clasa a V-a de liceu: *“Peste vară, într-adevăr am primit înștiințarea că mi s-a acordat o bursă lunară de 30 de coroane, bursă care numai în cazuri excepționale se acorda elevilor de liceu și era îndeobște destinată studenților de la universitate ...”*

Averea Fundației Gojdu, pierdută azi ca urmare a indolenței politicianilor români lipsiți de patriotism, dispunea sub președinția episcopului ortodox român Miron Cristea de un fond de peste zece milioane de coroane în bani la bănci (1 dolar SUA era egal cu 4.96 coroane, așadar banii Fundației Gojdu aflați în bănci treceau atunci de 2 milioane de dolari. În anul 1914, leul românesc era echivalent cu francul elvețian și cu francul francez, iar o liră sterlină se cumpăra cu 25,5 lei, în timp ce dolarul american costa circa 5 lei). De remarcat faptul că în averea “Fundației Gojdu” intrau și numeroase imobile din Budapesta, majoritatea de mare valoare!

După acest poate prea lung expozeu despre școala din Caransebeș de la începutul veacului XX, să ne întoarcem la profesorul, istoricul și arhivistul Constantin Brătescu. Tre-când peste prodigioasa activitate științifică a acestuia, m-aș opri un scurt moment la cele întâmplare la sfârșitul anului 1989. Suntem în 22 decembrie, în anul Revoluției Anticomuniste din România. La Caransebeș, reprezentanții regimului comunist dictatorial erau în degringoladă. Speriați, au fugit și s-au ascuns de cetățenii revoltați ai orașului. Ca-

ransebeșul devenea al treilea oraș liber de comunism din România, după Timișoara și Lugoj. În dimineața zilei de 22 decembrie coloane de demonstranți se îndreptau organizat spre centrul orașului. Scandau lozinci anticeaușiste și anticomuniste. În fața unităților militare lansează și lozinca „*Armata e cu noi!*”. Ajunși în centru, ocupă sediul Consiliului Popular și al Primăriei Caransebeș. Sunt instalate două boxe și un microfon, la inițiativa inginerului Mircea Stănescu, iar revoluționarii însuflețesc cu vorbele lor miile de cetățeni. Un moment de apogeu a fost atunci când este anunțată fuga lui Ceaușescu din București. Seara, după ora 19, se alege noua conducere a orașului, în frunte cu Zaharia Drăghiță. Noua conducere trebuia să rezolve problemele urgente ale Caransebeșului: „*asigurarea ordinii și liniștii publice, paza unor obiective importante din oraș, asigurarea aprovizionării populației cu produse de strictă necesitate, dar și cu contracararea unor așa-zise acțiuni teroriste și diversioniste.*” În acest context are loc inițiativa profesorului Constantin Brătescu, directorul Arhivelor Județene Caraș Severin, de a tipări (suntem, așadar, în 22 decembrie): „*un manifest-apel al Comitetului Salvării Naționale din orașul Caransebeș, prin care li se cerea locuitorilor să mențină ordinea și liniștea în oraș, să apere bunurile publice și ale locuitorilor, să nu creeze panică și să asigure funcționarea normală a serviciilor din oraș și să mențină în stare de funcționare curentul electric, liniile telefonice și rețeaua de aprovizionare cu apă*”.

Pe lângă activitatea de istoric, cercetător, arhivist, de om al cetății, Constantin Brătescu are și o altă dimensiune, pe care și-a reafirmat-o în ultimii ani: poezia. Renunțase la poezie în anul 1979, imediat după ce bunul său prieten, poetul caransebeșan George Suru, a trecut la cele veșnice la doar 39

de ani. Acum, la vârsta senectuții, a înțelepciunii cuvântului frumos, Constantin Brătescu a redevenit poet. Unul de marcă. În iunie 2015 poetul redivivus își lansează la Casa de Cultură „George Suru” din Caransebeș volumul de versuri „Solilocvii”, eveniment petrecut în fața unei asistențe numeroase formată din artiști din toate domeniile. A fost un succes! Amfitrionul manifestării, Ioan Cojocariu, directorul Casei de Cultură, a afirmat în fața celor prezenți la lansare: „În cartea care poartă titlul «Monologuri», pentru că așa ar trebui să i se spună, nu există deloc monolog, fiindcă în ea găsim o mulțime de dialoguri și nu numai, cu tot ce-l înconjoară pe autor. Se vede și din lectura cărții că poetul are mereu un conviv, un partener, o parteneră, o iubită căreia i se confesează. «Solilocviile» sunt, de fapt, o altă găselniță a domnului Brătescu. El ne surprinde prin maturitatea textului, a verbului, a expresiei poetice, dar în același timp totul este străbătut de candoare, de multă gingășie, care vin din formația sa de filolog și de om care a lecturat, obligatoriu sau nu, foarte multe cărți de poezie, și nu numai. Îl felicit pentru că a făcut asta la vârsta pe care o are... «Solilocvii» este o carte de viață, de maturitate, a unui om de litere, a unui om care confirmă și se afirmă ca un om de cultură multilateral”

Și acum, câteva lucruri legate de istoria exemplarului care a constituit obiectul actualei restituiri tipografice, prin scanare, a „Monografiei orașului Caransebeș”. Sigur, avem în urmă experiența altor două asemenea lucrări tipografice, fiecare cu povestea ei. În anul 2016 editura ”Eurostampa” a retipărit volumul doctorului teolog preot Gheorghe Cotoșman, „Bănățenii și Episcopia Timișorii”, aflat în posesia Bibliotecii „Sorin Titel” a Consiliului Județean Timiș ca singur exemplar, ediție tipărită în anul 1938 la Tipografia Diecezană Caransebeș.

Originalul avea pe pagina de gardă o dedicație făcută de autor: „*Domnului Patrachie Râmneanțu, inspector școlar Timișoara. Cu alese sentimente, Pr. Gh. Cotoșman*”, Râmneanțu fiind un alt mare om de cultură bănățean, luptător pentru drepturile românilor din Banatul istoric.

La sfârșitul anului 2017, editura „Eurostampa” a retipărit, prin aceeași metodă a scanării, o altă carte a învățatului bănățean Gheorghe Cotoșman: „*Dușmanul Banatului – Concubinajul*”, prima ediție apărând în anul 1936 la Tipografia „*Mercantil – Moravetz*”, Timișoara. Retipărirea cărții a beneficiat de o necesară postfață elaborată de părintele confențiar dr. Nicolae Morar de la Facultatea de Teologie a Universității de Vest din Timișoara.

Exemplarul după care s-a retipărit acum prima ediție a „*Monografiei Orașului Caransebeș*”, realizată la anul 1909 la Tipografia și Librăria Diecezana Caransebeș în anul 1909, așadar cu 110 de ani în urmă, are povestea lui. Librăria Diecezeană avea legături cu alte librării din Banat, apoi, după anul 1918, și cu cele din România Mare. Exemplarul după care s-a făcut acum retipărirea „*Monografiei...*” a ajuns în perioada interbelică la Turnu Severin. Actualul exemplar nu a apucat să fie vândut: a stat cuminte în rafturile Librăriei „*Victor P. Măldărăscu*” de pe Strada Mare, actualmente strada Traian. Domnul și doamna Măldărăscu erau nașii de căsătorie ai familiei Gheorghe și Maria Răulescu, părinții inginerului Mircea Răulescu, unul dintre patronii tipografiei „Eurostampa” din Timișoara. Librăria nașului Măldărăscu, situată în centru Severinului, avea, pe lângă felurite sorturi de papetărie, de ustensile din familia Rotring, instrumente, stilouri, tuș negru sau de diferite culori, și cărți din toate domeniile: psihologie, călătorie, beletristică, istorie, mate-

matică, gramatică, serii întregi destinate lecturilor particulare ale elevilor, diferite manuale pentru școala interbelică. Ce mai, era o librărie cu dever, aflată în buricul târgului, care a rezistat ca proprietate a familiei Măldărescu până la naționalizarea comunistă din anul 1948, când domnul Victor a rămas fără proprietăți. Parte din cărțile aflate la vânzare au fost păstrate de proprietar pentru sufletul lui, parte a fost dăruită prietenilor, iar o cantitate însemnată a ajuns la finii săi, fiind depozitată în podul casei familiei Răulescu din satul Puținei, comuna Izvorul Bârzii, județul Mehedinți.

Doar că la începutul anilor 80, a început evacuarea localnicilor din satul Puținei, în zonă urmând a se construi combinatul de apă grea de la Halânga, sat aparținător, ca și Puținei, de comuna mehedințeană Izvorul Bârzii. Așa s-a făcut că în luna mai 1989, la finalizarea construcției combinatului, când a început evacuarea satului, Gheorghe Răulescu, la părăsirea forțată a locului natal, a hotărât să împrăștie cărțile primite în dar de la nașul său, Victor. P. Măldărăscu, librarul din Turnu Severin. Printre cărțile care au ajuns atunci în biblioteca inginerului Mircea Răulescu s-a numărat și exemplarul din „Monografia orașului Caransebeș” care ne-a servit acum drept model pentru retipărirea lucrării semnate de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan și tipărită în anul 1909. Doar că pe la mijlocul cărții lipseau vreo 15-16 pagini! Arhivele Statului Filiala Caransebeș dețin un singur exemplar al primei ediții. Cunoscând notorietatea în domeniu a profesorului Constantin Brătescu, fost director al instituției, am apelat la bunăvoința domniei sale, care ne-a furnizat paginile lipsă, fotografiate, numai bune de integrat în monografie, la locul potrivit., împreună cu Introducerea făcută cărții retipărite de noi. Pe scurt, povestea tăcută a acestui exemplar „voiajor” al

„Monografiei orașului Caransebeș”, ajuns la noi pe ruta Caransebeș-Turnu-Severin-Puținei-Timișoara.

Aș mai dezvălui o mărturie a profesorului Brătescu pe care mi-a făcut-o la începutul acestei veri: *„Un vestit istoric bănățean, prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, pe care noi, istoricii din Banat îl regretăm, spunea despre mine că sunt prea modest și că nu știu să-mi vând „marfa”. Cred că se referea la cunoștințele acumulate atât din arhive cât și din literatura de specialitate, din presa vremii, și din alte surse. Avea dreptate. Dacă cineva ar dori să-mi „zgândăre” anii trăiți aici între bănățeni, **ar fi bine să afle** cum mi-am făcut datoria la catedră și cam câte vagoane de arhivă mi-au trecut prin mână, pe care le-am prelucrat, spre ușurarea muncii celor care cercetează în arhive...”*

Ceea ce, cu respect și recunoștință, domnule profesor, am făcut în rândurile de mai sus. Ca să se afle...

Dinu Barbu